

Рикалюк-Прийдун В. Р.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

СЕМАНТИКА ДІЄСЛІВ НЕВИЗНАЧЕНО СПРЯМОВАНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

Статтю присвячено семантичним та синтагматичним особливостям групи дієслів невизначено спрямованого переміщення, визначено їх місце серед інших дієслів руху, що імплікують маршрут. Аналіз вибірки фактичного матеріалу дозволив встановити особливості процесу невизначено спрямованого переміщення, основні інтегральні та диференційні семи характерні для даної групи дієслів.

Ключові слова: дієслова переміщення, маршрут, невпорядкований рух, сателіти, прийменники маршруту, інтегральні та диференційні семи.

The article deals with semantics and syntagmatics of the verbs of indefinitely directed motion. These verbs were singled out among the other verbs of motion that imply direction. Corpus material outlined the main peculiarities of indefinitely directed motion, integral and differential semes of the given group of verbs.

Key words: verbs of motion, path of motion, disordered motion, satellites, path prepositions, integral and differential semes.

Дієслова просторового переміщення вже стали предметом багатьох різнопланових мовознавчих досліджень, адже вони відображають фундаментальний досвід людини, слугують концептом для осмислення складніших семантичних явищ і процесів понятійного характеру. Традиційно переміщення розуміють як зміну положення об'єкта або суб'єкта руху у просторі впродовж певного відрізка часу [4, с. 205]. Основною характеристикою переміщення є направленість, яка представляється у свідомості і у мові як відношення руху до певного орієнтира [1, с. 4]. Поняття направленості у мові визначає наступні відношення: до початкової точки (**leave, depart**), до кінцевої точки (**arrive, come**) та до маршруту руху (**transfer**) [7, с. 42].

Особливої уваги при вивченні дієслів переміщення заслуговують дієслова, що імплікують маршрут руху. Маршрут може вказуватися як у семантичній структурі (**transfer** – to be moved from one place to another [RHD]) так і у контексті (*The Padre was very weak now, and could only move from place to place if someone helped him. (BNC EFW 1698)*). Він може пролягати від одного пункту до іншого (**circulate**), через певний орієнтир (**tunnel**), пересікати орієнтир (**cross**) або йти вздовж нього (**plod**). Окрему групу становлять дієслова, для яких маршрут є невизначеним, спрямованим в різні сторони, не планується заздалегідь, не залежить від просторових орієнтирів.

Дієслова із значенням невизначеного маршруту досі не розглядалися як окрема лексико-семантична група. Тому особливо доцільним є визначити основні характеристики, інтегральні та диференційні семи цієї групи дієслів. У працях, присвячених дієсловам переміщення [1; 2; 3; 4; 5; 8] зазначаються лише окремі ознаки дієслів даного типу: *wander*, *meander*, *ramble*.

У класифікації Б. Левін не виділено окремої групи для таких дієслів. Натомість вони включені до загальної групи *Run verbs*, які як зазначено у праці, описують переміщення об'єкта або суб'єкта певним чином або за допомогою певних засобів і не експлікують напрямку руху без сполучення із директивами, тобто словосполученнями із прислівниками напрямку [8, с. 265-266]. У тезаурусі П. М. Роже дієслова *meander*, *wander*, *ramble*, *rove* віднесені до групи *Deviation* (Відхилення від курсу), що розміщує їх в одному синонімічному ряді із дієсловами *turn*, *bend*, *diverge* [10]. Е. Е. Алтухова зазначає, що для таких дієслів характер руху не пов'язаний із просторовими параметрами, для них важливими є сам факт руху або його характер, а також його мета, а не кінцевий пункт руху [1, с. 131]. Досліджуючи дієслово *wandeln* у німецькій мові (еквівалент англійського *to wander* – блукати, прогулюватися), Н. Л. Шамне описує рух, виражений цим дієсловом, як спокійне, рівномірне пересування суб'єкта руху за допомогою ніг, не спрямоване на будь-який кінцевий пункт, тобто описується ходьба, яка служить для заспокоєння і розрядки. Автор зазначає, що дієслово *wandeln* передбачає подолання непрямої відстані шляху, на відміну від, наприклад, дієслова *wandern* (подорожувати, ходити пішки) [5, с. 319-322]. Варто згадати також думку Н. Д. Арутюнової, що ціль є одним з основних понять, які задають порядок в будь-яких формах динамічного світу людини. У цьому ракурсі ціль досліджуваних дієслів є множинною або такою, що постійно змінюється. Рух, який вони позначають, є хаотичним, не впорядкованим. Дослідниця підкреслює негативні конотації так званих “дієслів без порядку”: “Человек мечется, бросается из стороны в сторону, разбрасывается, сбивается с пути, теряет дорогу, блуждает, становится беспутным, непутевым, распутны” [3, с. 8].

Підсумовуючи зазначимо, що дієслова із невизначеним маршрутом самостійно не експлікують напрямку руху, кінцевої чи початкової точки, маршрут є хаотичним, не впорядкованим, постійно змінюється, при цьому важливий сам факт руху, а не його ціль. Проте ці характеристики не є вичерпними для даної групи дієслів, що підтверджує проведене дослідження.

Основним критерієм для відбору дієслів є наявність вказівки на переміщення невизначеною траєкторією, тобто присутність семантичних маркерів *move+about* або *move+around* у словниковій дефініції (напр. **wallow** – *to move about with difficulty* [CED]; **range** – *to move around or through a region in all directions, as people or animals* [RHD]).

Особливої уваги заслуговують сполучення дієслів руху із сателітами *about/around*, які представлені у словниках окремими лексико-семантичними варіантами як фразове дієслово (*go about, get about/around*) або як типове сполучення слів:

racket (*often followed by about*) to go about gaily or noisily, in search of pleasure, excitement, etc. [CED]

mill (*often followed by about*) to move around aimlessly, slowly, or confusedly, as a herd of cattle. [RHD]

У багатьох випадках сполучення із сателітом *about/around* приводить до розширення значення дієслова. При цьому дієслово, яке не мало значення руху, отримує значення переміщення по горизонтальній поверхні:

lounge 1) to pass time idly and indolently – марнувати час;

'Heard the latest?' said Harriet in the kitchen where they were lounging and doing nothing as usual. (BNC A0U 315)

2) to rest or recline indolently; – сидіти розкинувшись у кріслі, відпочивати;

The royal favourite sat in a quilted window seat whilst young Edward lounged in a chair near him. (BNC H9C 1054)

3) (*often followed by around, along*) to go or move in a leisurely, indolent manner; saunter; ліниво походжати [RHD]

The crowds of young, untidy foreigners who lounged around the base of the statue in Piccadilly Circus (BNC G0V 014)

scout 1) to examine or observe (anything) in order to obtain information – вивчати;

I scouted the surrounding faces over the top of my glass. (BNC HTL 3096)

2. (*often followed by about or around*) to go in search (for) – нишпорити у пошуках чогось [CED]

Scouting about all over the town, I at last found the boots that I was looking for (BNC A06 868)

У першому випадку дієслово *lounge* із додаванням до нього сателіта *around* змінює значення із “марнувати час” та “сидіти розкинувшись у кріслі” до “ліниво походжати”. Дієслово *scout* у сполученні з *about* також отримує сему невизначено спрямованого руху і окрім значення “вивчати щось” позначає і “нишпорити у пошуках чогось”.

Зазначимо, що сателіти ***about***¹ та ***around***² відносять до так званих прийменників маршруту. Вони позначають не лінійний, а розрізнений, невизначений маршрут, спрямований у всіх напрямках [9, с. 95]. С. О. Гурський, наголошуючи на тому, що *about/around* можуть поводитися і як прийменники, і як прислівники, зазначає, що одним із їх значень

¹ **about** adv. 1) on every side; in every direction; around 2) from one place to another; in this place or that

² **around** adv. 1) on all sides; about; 2) in all directions from a center or point of reference

є специфічний порядок розташування одного або кількох об'єктів відносно іншого, а саме розташування "по колу, довкола", "з усіх сторін". У динамічних відносинах це проявляється як: "several successive positions about the reference object may be occupied by one and the same object at several successive units of time" [6, с. 80-81].

За даними словникової вибірки було відібрано 6 дієслів та 29 дієслівних сполучень, що містять семантичні маркери *move+about* або *move+around*. Враховуючи особливості семантичної структури, називаємо їх *дієслова невизначено спрямованого переміщення (ДНСП)*.

Аналіз дієслів невизначено спрямованого переміщення проведений на основі більш ніж 600 прикладів із BNC дозволив встановити основні характеристики цієї групи дієслів. Спільними для всіх досліджуваних лексем є: невизначеність траєкторії переміщення, відсутність вказівки на кінцеву або початкову точку та тривалість, неодномоментність руху.

Невизначеність траєкторії, як уже зазначалося, закладена у семантиці семантичних маркерів *about* та *around*, які вказують на рух у всіх напрямках. На наявність кінцевої чи початкової точки руху не вказує ні семантична структура, ні контекст, про що свідчить нелогічність висловлювань типу: *go about to the door**, *run about from the room**.

На відміну від таких дієслів переміщення як *come*, *arrive*, *depart*, *etc*, які на геометризованій моделі часу можна позначити точкою, дієслова невизначено спрямованого переміщення імпліцитно передбачають, що руху здійснюється впродовж певного відрізка часу. Однак, як засвідчують дані вибірки цей період найчастіше є невизначеним. Дуже часто ця невизначеність маркована адвербативами невизначеності, як от: *for long*, *for hours*, *for some time*, *ect*:

He paced about for some time, looking agitated. (BNC EWH 897)

I wasn't left to ramble through this new realm for long (BNC H82 1019)

I said I can go out and walk the streets for hours and find no one. (BNC G5J 658)

У поодиноких випадках тривалість переміщення може точно вказуватися у контексті:

Pigs by nature are rooting, foraging and exploratory animals, happy to wander for up to six hours a day. (BNC HH3 1705)

Серед інтегральних сем цієї лексико-семантичної групи, передусім варто зазначити *площину переміщення*. Для усіх дієслів вона сприймається як горизонтальна. Навіть, якщо дієслово невизначено спрямованого переміщення сполучається із показниками вертикальної площини (*up and down*, *in the hills*), як наприклад, у реченні:

As a youth he had wandered the moors and hills on his family's estates with a Labrador which had earned his tolerance through years of faithful service as a gun dog and constant companion. (BNC FR1 2542)

У значенні дієслова перед усім актуалізується сема процесу переміщення, його різнонаправленості, а не руху по нерівній вертикальній чи горизонтальній поверхні.

Дотичною до поняття площини переміщення є *місцевість*, в якій здійснюється переміщення. Це може бути:

а) *відкрита місцевість* – поле, ліс, територія, країна:

I want to run about a muddy field and think it's fun they should do so! (BNC FL5 400)

However, the altimeter was buried and no doubt if it still has not been found, someone roving round the forests with their metal detectors today will come across it... (J56 135)

Sure enough, over the police radio came the news that a gang had been seen roaming the area, armed with crossbows.(BNC CDT 247)

In Manchester, a deaf tramp who had roamed the country for 9 years was arrested as a spy... (BNC BM9 1183)

б) *обмежена місцевість* – будинок, вулиця, сад, тощо:

Grimsdale's eldest daughter cleaned the room briefly with a broom and the rest of the children scurried about the house. (BNC ANK 1323)

I must have looked like the mad ape that wandered the streets of our village with its gypsy owner. (BNC A0U 1440)

The twins, David and Michael, had been prowling about in the front garden waiting for the sight of Belinda's car... (BNC H9H 2960)

в) *закрита місцевість* – кімната (спальня, вітальня, кухня), хол і навіть, камера чи клітка:

Mum wakes up and I wake up at two, because she's pottering around in the kitchen banging about a bit more than usual. (BNC KPV 2975)

Simon had disappeared into the crowd still milling about the hall, and fitzAlan was standing before her. (BNC HH1 4063)

I enjoyed this comparative freedom and spent a lot of time pacing around the cell. (BNC FS0 1534)

The Doctor's pacing around the cage had stopped (BNC HTY 3907)

Для дієслів невизначено спрямованого переміщення важливою є також *відстань*, на яку здійснюється переміщення. Дієслово може бути нейтральним до цієї ознаки (*wander, ramble, potter about, loiter about, ect.*), відстань може бути невеликою (*fidget about* – крутитися, вертїтися) або великою (*peregrinate, pad* – мандрувати).

Інтегральна сема “*мета переміщення*” є однією із найбільш маркованих, виражена найбільшою кількістю диференційних сем. Найчастотнішою з них є переміщення “*без певної мети*” (*loiter, swan about, rove* – бродити без мети). Також виділяємо сему “*у пошуках чогось*” (*scout about/around* (нишпорити), *walk the streets* (ходити містом у пошуках роботи, житла)), сему “*для задоволення*” (*gad about* (вештатися, волочити-

ся), **gallivant about/around** (швендяти)), сему “у *справах*” (**go about** (метушитися у справах)). Як засвідчують дані вибірки, переміщення без мети часто супроводжується іншими діями:

The Doctor had been pacing around the invisible prison, punching at the walls and muttering to himself. (BNC HTY 3733)

Closing the doors against the brilliant light, I padded about, exploring each nook, forgetting the drive, forgetting the pit, the danger, the desert trap (BNC CDX 226)

People milled about the room, shaking hands, saying things like: 'Hello, I'm Jane, and I have a right to be alive.' (BNC A48 117)

Серед інших інтегральних сем зазначимо також “швидкість переміщення”, яка диференціюється як “повільно, спокійно” (**lounge about, ramble, pace, potter, mill** – блукати, бродити) та “швидко, нетерпляче” (**scurry about** (метушитися, сновигати), **fidget about** (соватися, вертїтися), **flutter about** (пурхати)). Менш маркованими є семи “грайливо” (**frisk** (гратися, пустувати, стрибати довкола), **scamper about** (ганяти, гасати)), “обережно” (**prowl about** (бродити у пошуках здобичі)), “незграбно” (**wallow** (борсатися)). Для дієслова **wallow** релевантною є також сема “середовище переміщення”:

... most highly charged with mystical power; they wallow in water, which the Lele believe to be the place of spirits (BNC CS0 1296)

The small jet wallowed in the sky, on the edge of the envelope of control. (BNC CML 2568)

Значення дієслів невизначено спрямованого переміщення, часто ускладнене додатковою семою “марно витратити час”:

With a week to loaf around the town I had the luxury of time to get lost (BNC A89 651)

Як свідчать дані текстової вибірки, ця сема може актуалізуватися у певних контекстах. У цьому випадку сема переміщення займає вторинний план або є невизначеною:

I'll tell you what you thought: you thought I only worked part-time and the rest of the time I just loafed around – that's it, isn't it? (BNC JXY 890).

Окремо виділяємо також дієслова у яких сема “марно витратити час” є домінантною, а сема руху не завжди актуалізується (**fool along, hang around, idle, goof, play the diggy goat**). Такі дієслова знаходяться на периферії даної лексико-семантичної групи.

Таким чином дієслова невизначено спрямованого переміщення у своїй семантичній структурі містять семи різнонаправленого, заздалегідь не визначеного маршруту. Важливим є саме переміщення (часто його мета або її відсутність), а не кінцева чи початкова точки, які взагалі не імплікуються у значенні цих дієслів. ДНСП виражають рух на горизонтальній площині, а інші особливості рельєфу для них є не релевантними. Та-

кож, вони позначають тривалий в часі процес, який може бути ускладненим одночасним виконанням інших дій. Сема невизначено спрямованого переміщення може актуалізуватися у певних контекстах, що приводить до розширення значення слова. Однак, вона може відходити і на другий план, за умови виконання інших дій або задля підкреслення бездіяльності.

Література:

1. Алтухова Е. Е. Категория направительности в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. СПб.: РГБ, 2006.
2. Логический анализ языка. Космос и хаос: Концептуальные поля порядка и беспорядка / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2003. – 640 с.
3. Логический анализ языка: Языки динамического мира / Отв. ред. Арутюнова Н. Д., Шатуновский И. Б. – Ин-т языкознания РАН, Междунар. ун-т природы, общества и человека. Дубна, 1999 – 520 с.
4. Плунон В. А. К типологии глагольной ориентации // Логический анализ языка: языки динамического мира. Дубна 1999, с. 205-223.
5. Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 2000. – 392 с.
6. Goursky S. E. The idiomatic heart of the English language – Lviv: “Vyshcha shkola”, 1975 – 181 pp.
7. Levin B., Rappaport-Hovav M. Argument Realization. Research surveys in linguistics. – Cambridge University Press, 2005 – 280 pp.
8. Levin B. English Verb Classes and its Alternations. – Chicago: The University of Chicago Press, 1993 – 348 pp.
9. The semantics of prepositions: from mental processing to natural language processing /ed. C. Zelinsky-Wibbelt. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1993, 520pp.
10. Roget P. M. Thesaurus of English Words and Phrases: Body with Parts of Speech – eBook#10681 ftp://ftp.pg.psnc.pl/pub/1/0/6/8/10681/10681-h-body-pos.htm#278V

Словники:

1. Collins English Dictionary – HarperCollins Publishers – 2006.
2. Random House Webster’s Unabridged Dictionary – Random House, Inc. 2009.